

Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

KURS UZUPEŁNIAJĄCY
na studiach II stopnia
dla studentów będących absolwentami
kierunków niepokrewnych dla kierunku
Administracja i Bezpieczeństwo Wewnętrzne

MODUŁ: ADMINISTRACJA

Temat 1

AUTOR: dr Tomasz Strzałkowski
tomasz.strzalkowski@wsb.opole.pl

1. Podstawy nauki o państwie i prawie z elementami wstępu do prawoznawstwa

1.1. Szkoły prawa i ich wpływ na rozwój nauki prawa

Summum ius, summa iniuria (Najwyższe prawo, to najwyższa niesprawiedliwość lub Szczyt prawa szczytem bezprawia). Ta starożytna paremia doskonale oddaje istniejący od wieków i żywo obecny współcześnie spór o postrzeganie prawa. Dobrze obrazuje go historia sprzed wieków, gdy w dawnej Wenecji obowiązywał prawny zakaz wylewania krwi na ulice. Wenecki lekarz złamał go, ratując życie chorego poprzez upuszczenie jego krwi na bruk. Za ten czyn, lekarz ratujący w istocie życie chorego został ukarany. Złamał przecież obowiązujące prawo zakazujące wylewania krwi na ulice. Wenecki sędzia nie miał innego wyjścia, respektował bowiem istniejące prawo, zgodnie z jego literą.

O właściwą koncepcję i przyznanie prymatu albo literze prawa albo duchowi prawa prawnicy spierają się od dawien dawna. Formułują jednoznaczne teorie będące podstawą jedynie dla jednej z obranych koncepcji lub też poszukujące wspólnych elementów dla obu z nich lub też wyodrębniając nowe pośrednie spojrzenia. Te dwa zasadnicze podejścia do roli prawa w stosunkach społecznych określić możemy jako dwie szkoły prawa. Szkołę prawa naturalnego oraz szkołę prawa pozytywistycznego. Zanim jednak przejdziemy do omówienia głównych założeń każdej ze szkół warto zastanowić się i poszukać odpowiedzi na pytanie podstawowe – co to jest prawo lub czym jest prawo?

W nauce prawoznawstwa nie sposób znaleźć jednoznaczną definicję tego pojęcia. Dzieje się tak dlatego, że już na etapie poszukiwania odpowiedzi na podstawowe wstępne pytanie mamy do czynienia z uwidacznianiem się dylematów zasygnalizowanych na samym wstępie. Z pewnością prawo to normy, reguły, zasady określonego postępowania. W szerszym zakresie pełniejsza definicja prawa będzie zależała od odpowiedzi na szereg nasuwających się dylematów, wyrażających się m.in. w następujących pytaniach:

- 1) Co decyduje o tym, że dana reguła/zasada zostaje uznana za prawo (normę prawną)? Czy dzieje się tak dlatego, bo tak postanowił uprawniony do tego organ? Czy też pewna zasada zachowania staje się normą prawną z „natury rzeczy”?
- 2) Czy prawo jest prawem tylko dlatego, że zostało uchwalone przez posiadający do tego kompetencje organ, niezależnie od uchwalonej treści?
- 3) Czy prawo oparte na normach zupełnie społecznie nieakceptowalnych w dalszym ciągu będzie mogło być uznawane za obowiązujące prawo? Czy dalej będzie ono prawem?

Odpowiedzi na powyższe dylematy, prowadzą nas w dwóch zasadniczych rozbieżnych kierunkach, dopuszczając jednak sferę możliwych odpowiedzi warunkujących: „tak, ale”, „to zależy”, „w niektórych przypadkach”. Te dwa zasadnicze kierunki to dwie koncepcje prawa, koncepcja prawnonaturalna oraz koncepcja pozytywizmu prawniczego.

A. Szkoła prawa natury (prawnonaturalna)

Obecna we wszystkich epokach i starsza niż koncepcja prawa pozytywnego. Przez wieki jej podstawowe założenie pozostaje niezmiennie. W tym podejściu do prawa zakłada się, że prawo (pozytywne, spisane, normatywne) wywodzi swą moc z innego, zewnętrznego prawa, które jest prawem hierarchicznie wyższym – prawa naturalnego. Źródłem prawa naturalnego jest wola Boga (koncepcja chrześcijańska) lub rozum człowieka ale również uniwersalne wartości jak godność człowieka, dobro, sprawiedliwość, natura życia społecznego (koncepcja laicka). Innymi słowy zasady ludzkiego postępowania, które są niezależne i ważniejsze od aktów prawnych stanowionych przez ludzi.

W koncepcji chrześcijańskiej prawo natury definiujemy jako system moralny, zespół wartości, które wyznaczają wzorzec prawa sprawiedliwego i kryteria oceny prawa pozytywnego. Prawo to pochodzi od Boga. W koncepcji laickiej – prawo natury to zbiór norm niezależnych co do treści od aktów stanowionych przez władze, a wyznaczających postępowanie ludzi w ramach społeczności i obowiązujące jej członków. W koncepcji laickiej źródłem tego prawa jest istota człowieka, jego rozum, godność, natura człowieka lub natura społeczeństwa. Do grona najwybitniejszych przedstawicieli tej koncepcji zaliczyć można m.in. Hugo Grocjusza czy Thomasa Hobbes’a.

Hierarchiczna nadrzędność prawa naturalnego nad prawem stanowionym przez organy władzy publicznej nakazuje przyjąć za świętym Tomaszem z Akwinu (jednym z głównych twórców chrześcijańskiej szkoły prawnonaturalnej), że prawo ludzkie (*lex humana*) jest pochodną prawa naturalnego (*lex naturalis*) – jego funkcją jest jedynie urzeczywistnienie celów określonych w prawie naturalnym. Prawo ludzkie obowiązuje zatem, gdy jest zgodne z prawem natury. Rozbieżność pomiędzy tymi dwoma „porządkami prawnymi” pojawi się w sytuacji, gdy: 1) uchwalone prawo jest wysoce niesprawiedliwe, gdy zamiast chronić ludzkie dobro zezwala na występowanie przeciwko niemu, czy też wręcz nakazuje działania godzące w to dobro; 2) niesprawiedliwość może być wynikiem niewłaściwego zastosowania prawa, które z racji swej niedoskonałości (np. ogólności) nie może być niezawodne w każdym poszczególnym przypadku, co zakłada konieczność kierowania się bardziej jego duchem, aniżeli literą.

Szkoła prawa naturalnego co do zasady odrzuca możliwość rozdziału prawa i moralności, stojąc na stanowisku, że pomiędzy prawem a moralnością istnieje nierozdzielny związek. Prawo naturalne spełnia rolę wzorca dla praw pozytywnego. Jeżeli to drugie jest zgodne z tym pierwszym oceniane jest pozytywnie, jako prawo sprawiedliwe i na odwrót, jeśli prawo pozytywne jest niezgodne z prawem naturalnym uznawane jest za prawo niesprawiedliwe, zasługujące na negatywne oceny. Istnienie porządku prawa naturalnego i prawa pozytywnego w sposób oczywisty powoduje konieczność rozstrzygnięcia sytuacji ewentualnych konfliktów między jednymi a drugimi normami. Według jednej z koncepcji, w sytuacji sprzeczności, normy prawa naturalnego obowiązują niezależnie od norm prawnych wyrażonych w aktach prawnych władzy publicznej. Prowadzi to do sytuacji, w której norma prawa pozytywnego (ustanowionego) niebędąca zgodną z normami prawa naturalnego utraci swoją moc obowiązującą. Innym skutkiem, jaki może spowodować taka rozbieżność, będzie powstanie nakazu nieposłuszeństwa wobec norm prawa ustanowionego, które są sprzeczne z normami prawa naturalnego. Umiarkowane nurty szkoły prawa naturalnego zaznaczają jednak, że bunt ten, nie powinien rodzić więcej zła i zamętu niżby przynieść miało przestrzeganie niesłusznego prawa pozytywnego. Zarysowany konflikt norm prawa i norm moralnych prowadzi do sytuacji, że przestrzeganie norm prawa pozytywnego niezgodnych z normami moralnymi rodzi odpowiedzialność moralną, natomiast ich nieprzestrzeganie rodzić może odpowiedzialność prawną, ale jest moralnie uzasadnione i usprawiedliwione.

Prawo naturalne cechuje pewnego rodzaju stabilność ponieważ odwołuje się do natury człowieka, ładu społecznego czy porządku świata. Oparcie koncepcji prawa na prymacie uniwersalnych wartości, które przez wieki są niezmiennie rzutuje na względną stałość założeń szkoły prawnonaturalnej. Dopiero w wieku XIX zaczęły pojawiać się nurty w obrębie szkoły prawa natury dopuszczające niuansowanie kanonu tego podejścia ze względu na zmieniające się warunki życia społecznego. Współcześnie możemy wyróżnić ich przynajmniej kilka. Można więc mówić o niezmienności zasad prawa natury, stosowanych z uwzględnieniem zmieniającego się otoczenia. Warto zauważyć, że prawo naturalne będzie zyskiwać na znaczeniu w czasach niestabilnych, w okresach sporu o wartości, gdy prawo pozytywne będzie znajdować się w kryzysie i nie będzie w stanie sprostać wyzwaniom czasów.

B. Szkoła prawa pozytywnego i jej krytyka

Koncepcja prawa pozytywnego zakłada, że treść norm prawnych wyznaczana jest jedynie przez odpowiednie decyzje (działania prawotwórcze) organów do tego uprawnionych. Tylko takie prawo, które pochodzi od odpowiednich organów jest obowiązującym prawem. Szkoła

prawa pozytywnego zakłada, że normy prawne obowiązują, jeżeli zostały w odpowiedni sposób ustanowione lub uznane przez podmioty wyposażone w kompetencje prawodawcze. Nie jest zatem istotna ich treść, ale sposób ich powstania. Normy prawne obowiązują, bo taka jest wola prawodawcy. Ten natomiast, poprzez inne organy aparatu państwa, może doprowadzić do egzekucji obowiązku przestrzegania tych norm prawa (w odróżnieniu np. od norm moralnych). System norm moralnych był traktowany jako zupełnie niezależny, odrębny system normatywny. Prawo obowiązuje zawsze, jeśli jest ustanowione, niezależnie od tego czy wyraża jakieś normy moralne i czy jest z jakimiś normami moralnymi zgodne. Odwrotnie więc, niż w podejściu prawnonaturalnym moralna ocena prawa nie ma wpływu na jego obowiązywanie. Co jednak należy podkreślić, że prawodawca mógł w tworzonej prawie pozytywnym uwzględniać normy moralne.

W odróżnieniu od systemu prawa naturalnego, prawo pozytywne charakterystyczne było dla państw „stabilnych”, tj. takich, które miały już za sobą swego rodzaju spór o wartości lub spór ten nie był w aż tak gorącej fazie. Literalne stosowanie prawa gwarantuje ograniczenie swobody (uznaniowości) działania sędziów i urzędników, a tym samym zapewnia stabilność i przewidywalność ich rozstrzygnięć. Stabilne państwo ze stabilnym prawem mogło skupiać się na stabilnym funkcjonowaniu jego administracji. Sprzyja to również tworzeniu się ładu społecznego.

Podobnie, jak w przypadku prawa naturalnego, również i szkoła prawa pozytywnego nie podążyła jednym, uniwersalnym nurtem, ale posiada przynajmniej kilka kierunków. Przede wszystkim możemy mówić tutaj o podziale na szkołę anglosaską oraz kontynentalną.

Do przedstawicieli nurtu pozytywizmu prawnego zaliczyć możemy m.in. Johna Austina, Herberta Harta czy Hansa Kelsena. Ich koncepcje postrzegania norm prawnych oraz systemu prawa były, w ogromnym skrócie, następujące.

Według J. Austina norma prawna to norma generalna i abstrakcyjna ustanowiona przez suwerena i wyrażająca skierowane do adresata normy zakazy lub nakazy (bardzo proste w treści), których realizowanie poparte jest zagrożeniem użycia przymusu (sankcji). Zbiór tak rozumianych norm to system prawa ustanowiony przez człowieka (suwerena). Te założenia dotyczą jedynie prawa krajowego, bowiem prawo międzynarodowe postrzega J. Austin jako „pozytywną moralność”, ze względu na brak zwierzchnika-suwerena oraz ze względu na brak możliwości wymuszania posłuchu wobec ustanawianych norm (zakazów lub nakazów).

Kolejny z przedstawicieli omawianego nurtu – H. Hart kwestionował koncepcję, że prawo składa się jedynie z prostych nakazów lub zakazów. Uważał, że system prawny zbudowany jest z dwóch odmiennych typów reguł, tj. reguł pierwotnych oraz reguł wtórnych.

Reguły pierwotne wyznaczają adresatom powinność określonego zachowania. System prawny nie może być jednak oparty tylko na regułach, bowiem nie odpowiadałby na zmieniające się warunki. W związku z tym konieczne jest występowanie innej grupy reguł – reguł wtórnych, w trzech ich rodzajach: uznania, zmiany oraz rozsądzania. Reguły uznania stanowią kryteria rozstrzygania o tym czy jakaś reguła jest czy nie jest obowiązującą regułą danego systemu prawnego, tj. czy pochodzi od podmiotu wyposażonego w odpowiednie kompetencje prawotwórcze. Reguły zmiany to zasady wskazujące jak zmienić istniejący system prawny. Natomiast reguły rozsądzania należy rozumieć jako ustalenie jakie podmioty i w jaki sposób są upoważnione do stwierdzenia, że nastąpiło naruszenie jakiejś reguły pierwotnej. Wszystkie reguły wtórne, są więc swego rodzaju dopełnieniem reguł pierwotnych.

H. Kelsen – twórca i najwybitniejszy przedstawiciel normatywizmu, określanego jako czysta teoria prawa, za kluczowy uznaje system norm prawnych a nie samą normę prawną. Nauka prawa ma zajmować się tylko takimi normami prawa jakie zostały uchwalone pomijając wszelkie wartościowanie i rozważania na temat słuszności powstania konkretnych norm prawnych. Koncepcja Kelsena uwypuklała również, że normy prawne mogą mieć zarówno charakter generalny i abstrakcyjny jaki i indywidualny i konkretny. Kelsen głosił również, że system norm prawnych powstaje w wyniku stanowienia kolejnych aktów prawnych, w ten sposób, że jedne normy prawne są ustanawiane na podstawie innych, te z kolei dają kompetencję do ustanawiania kolejnych. Na końcu tak rozbudowanego systemu znajdują się normy indywidualne i konkretne, nieprzekazujące już dalszych kompetencji prawodawczych ale wyznaczające konkretne powinności zachowania (nakazy lub zakazy). Powstaje jednak pytanie, jaka norma jest normą pierwotną, dającą początek innym normom i na jakiej podstawie została ona uchwalona? Kelsen, odpowiada na tę wątpliwość, w ten sposób, iż uznaje, że istnieje pewna ogólna norma podstawowa, dająca początek innym normom, która nie jest ustanawiana i nie należy do całego systemu norm prawnych. Tym samym nie ma ona żadnej merytorycznej treści a jedynie i aż nakazuje ona przestrzegać kolejnych norm ustanawianych już w określony (np. w konstytucji) sposób. Dodatkowo Kelsen stawia warunek, że norma początkowa nakazuje uznawać takie system norm prawnych, który jest „skuteczny społecznie”, „społecznie efektywny”.

Krytykę pozytywizmu prawnego przeprowadził Gustav Radbruch. Przed II wojną światową był on zwolennikiem szkoły prawa pozytywnego, jednak doświadczenia związane z oceną systemu prawnego Trzeciej Rzeszy wpłynęły na zasadniczą zmianę jego poglądów. Uznał, że pozytywistyczne podejście do prawa obezwładniło niemieckich prawników wobec norm prawnych o zbrodniczej treści. G. Radbruch przedstawił koncepcję „ustawowego

bezprawia” i „ponadustawowego prawa”. Formuła Radbrucha odnosi się do problemu relacji między bezpieczeństwem prawnym (pewność stosowania istniejących norm prawnych) a zagwarantowaniem sprawiedliwości w sytuacjach skrajnych. Zgodnie z poglądami Radbrucha porządek prawny opiera się na trzech podstawowych wartościach, które powinny się równoważyć, są nimi: bezpieczeństwo prawne (pewność), celowość prawa i sprawiedliwość. W przypadku konfliktu pomiędzy tymi wartościami należy pierwszeństwo należy przyznawać zasadzie pewności prawa przed celowością i sprawiedliwością, jednak w przypadku, gdy mamy do czynienia z prawem rażąco niesprawiedliwym pierwszeństwo należy przyznać sprawiedliwości. Ustawa (prawo) rażąco niesprawiedliwe od samego początku nie jest prawem lecz bezprawiem. Formuła Radbrucha pozwala uznać za bezprawne działania podejmowane na podstawie prawa jeżeli to prawo jest rażąco niesprawiedliwe (niegodziwe).

Innym krytykiem koncepcji pozytywistycznych głoszonych przez H. Harta był R. Dworkin, twórca integralnej filozofii prawa. Na przykładzie wyroku amerykańskiego sądu, który odmówił przyznania spadku osobie która dopuściła się morderstwa spadkodawcy, pomimo, że obowiązujące prawo nie dawało podstawy do wyłączenia takiej osoby ze spadkobrania, a sąd kierował się zasadą (nie przepisem prawa), że nie można osiągnąć korzyści na skutek działań sprzecznych z prawem, Dworkin wskazywał na wady koncepcji prawa rozumianego jedynie jako zespół norm. Uważał, że system prawa tworzą zarówno reguły prawne, jak i zasady prawne, w ramach których wyróżnić można zasady prawa w ścisłym ujęciu oraz wymogi polityki prawnej. Dworkin uważał również za niewystarczające przyjęcie teorii, że określona reguła staje się normą prawną jeśli tylko za taką została uznana. Odmienne kryteria decydują o obowiązywaniu reguł oraz zasad. Reguły obowiązują jeżeli zostały ustanowione decyzją kompetentnego organu prawotwórczego. Zasady, będą stanowić składową systemu prawa, jeśli spełniają „kryterium stosowności” wśród społeczeństwa i prawników, a także mają „instytucjonalne poparcie”, tj. gdy powołują się na nie organy stosujące prawo. Zasada będzie uzyskiwać owo „instytucjonalne poparcie” gdy organ stosujący prawo będzie wydawał rozstrzygnięcia słuszne, sprawiedliwe, społecznie akceptowalne, moralne, itp. Decydująca będzie więc treść tej zasady a nie jedynie wydanie jej przez kompetentny do tego organ. Zanegowana zostaje przez Dworkina teoria o rozdzielności i niezależności systemu prawnego i zasad moralnych.

C. Szkoła realizmu prawnego

Realizm prawny odrzuca obie wcześniej omówione koncepcje. Neguje podejście prawnonaturalne ze względu na to, że opiera ono rozumienie prawa w oparciu o przyjmowanie

absolutnych, metafizycznych wartości. Pozytywizmu prawniczego nie akceptuje z uwagi na zbyt ni formalizm w podejściu do prawa i sposobu jego powstawania oraz formalistycznego podejścia do znaczenia tekstów prawnych.

Według realistów prawo o zespół faktów społecznych czy też faktów psychicznych. O rzeczywistym bycie prawa decydują fakty w postaci określonych zachowań ludzi lub też ich przeżyć psychicznych. Realisci odróżniają „prawo w księgach” (*law in books*) czyli prawo stanowione w aktach prawnych od prawa w działaniu (*law in action*), czyli prawa funkcjonującego w praktyce. To drugie prawo jest prawem faktycznie stosowanym, a więc obowiązuje. Przykładem obrazującym takie spojrzenie na prawo jest przypadek opisywany przez jednego z realistów Olivera Holmesa. Na prawo proponuje on spojrzeć przez pryzmat człowieka oskarżonego o popełnienie przestępstwa. Takiego podsądnego interesuje tylko, jaki ostatecznie otrzyma wyrok. Kluczowym będzie więc zachowanie sędziego, a decyzja podejmowana przez sędziego jest wypadkową nie tylko obowiązujących przepisów, ale również istniejącego już orzecznictwa oraz uwarunkowań psychologicznych i socjologicznych, które wywierają wpływ na ostateczną decyzję podejmowaną przez sędziego.

1.2. Państwo jako przedmiot zainteresowania nauki o państwie i prawie

Trudno jest zajmować się prawem jako „zjawiskiem” odseparowanym od państwa, pomijając jego rolę w kształtowaniu i funkcjonowaniu państwa. Każde państwo ma swój system prawny. Można więc stwierdzić, że tam, gdzie mamy do czynienia z państwowością równocześnie mamy do czynienia ze związanym z nią systemem prawnym. System prawny (jako zbiór nakazów, zakazów czy umów) może również funkcjonować w zupełnie minimalnym związku z państwem, np. w ramach wewnętrznych regulacji różnego typu organizacji, ale nawet wtedy, zachowuje związek z domeną państwa. Państwo bowiem sprawuje chociażby zwierzchnictwo nad zgodnością tego, co dzieje się na jego terytorium z prawem powszechnie obowiązującym na jego terytorium.

Państwo jest organizacją polityczną, w jego ramach toczy się rywalizacja o zdobycie i utrzymanie władzy, a także egzekwowanie jej postanowień poprzez różnego rodzaju formy przymusu.

Nauka o państwie i prawie sięga również do genezy państwa. Wyróżnić można w tym zakresie kilka koncepcji. Jedna z nich zakłada, że państwo powstaje w drodze swego rodzaju umowy społecznej, której stronami są ludzie zamieszkujący określone terytorium, tworzący

pewną wyodrębnioną wspólnotę. Inna przyjmuje, że państwa powstawały na drodze podbojów, dokonywanych przez silniejszych na słabszych. Kolejna z koncepcji odwołuje się do występującego rozwarstwienia klasowego, które jest powodem powstawania państw.

Wspólnotę państwową tworzą obywatele, członkowie danej społeczności. Ich związek z państwem przejawia się poprzez obywatelstwo. Przynależność do państwa ma charakter przymusowy, z pewnymi wyjątkami. Pamiętać musimy również o tym, że w określonej wspólnotie społecznej funkcjonują również osoby nieposiadające obywatelstwa państwa w którym żyją, co jednak nie oznacza, że takie osoby funkcjonują w zupełnej izolacji od państwa. Ich związek z państwem kształtuje się chociażby przez stosunek do prawa, które przestrzegają lub są z nim w konflikcie. Równocześnie mamy do czynienia z członkami określonej wspólnoty państwowej, którzy na co dzień nie mieszkają na terytorium państwa, ale utrzymują z nim żywy związek i np. aktywnie uczestniczą w wyborach. Bycie członkiem określonej wspólnoty państwowej wiąże się zarówno z posiadaniem praw (np. zapewnienie edukacji, ochrony zdrowia, gwarancji wolności słowa, nietykalności cielesnej, etc.) ale również stanowi źródło obowiązków na rzecz państwa (obrony ojczyzny, dbałości o środowisko naturalne, ponoszenia danin publicznych, etc.).

Tworząca państwo wspólnota skupiona jest na określonym terytorium, państwo jest więc organizacją o charakterze terytorialnym. Stałe przebywanie członków danej wspólnoty na danym terytorium buduje więzi pomiędzy członkami tworzącymi tą wspólnotę a równocześnie relacje między członkami tej wspólnoty regulują przepisy prawa, które kształtują określony ład społeczny.

Władza państwowa do działania potrzebuje odpowiedniej legitymacji (legitymizacji, umocowania). Podstawy tej legitymacji mogą być różne. Dostrzec można związek pomiędzy genezą państwa a legitymizacją sprawowanej w nim władzy. Teorie powstania państwa w wyniku „umowy społecznej” bliższe są systemom demokratycznym, natomiast koncepcje wiążące powstanie państwa z podbojami bardziej korespondują z systemami autorytarnymi czy nawet totalitarnymi.

Wracając do legitymizacji władzy, według M. Webera wyróżnić można trzy jej główne typy: charyzmatyczny, tradycjonalistyczny i racjonalistyczny (legalny).

Legitymizm charyzmatyczny sprowadza się do uznania, że sprawujący władzę mają zupełnie ponadprzeciętną, wręcz nadprzyrodzoną charyzmę, dar, umiejętności, które sytuują ich ponad rządzonymi. Powoduje to, że władza opiera swą legitymację na wierze rządzonych w to, że rządzący są osobami o ponadnaturalnych cechach. Ten typ legitymizacji

charakterystyczny była w czasach starożytnych, jednak z powrotem do „kultu wodzów” mieliśmy również do czynienia z państwami totalitarnymi XX i XXI wieku.

Głównym założeniem legitymizmu tradycjonalistycznego jest przekonanie, że forma sprawowania rządów, ukształtowanie instytucji realizujących władzę jest optymalne dlatego, że w takiej formie już funkcjonowało od dawien dawna. Legitymizm ten opiera się na przyzwyczajeniu do władzy w formule znanej rządzonym. W związku z tym jego charakterystyczną cechą jest stabilizowanie ustroju.

Legitymizm racjonalistyczny opiera się natomiast na przekonaniu, że rządzący rządzą dlatego, bo w sposób obowiązujący w danym ustroju objęli władzę i sprawują ją w interesie tych, którymi rządzą.

Na legitymację władzy państwowej możemy spojrzeć jeszcze w dwóch ujęciach. W ujęciu formalnym (normatywnym) będziemy mówić o posiadaniu legitymacji do rządzenia, gdy rządzący objęli władzę zgodnie z zasadami obowiązującymi w danym państwie. W ujęciu ideologicznym rządzący będą mieć legitymację do rządzenia, gdy rządzi będą akceptować głównie to, jak sprawowana jest władza (jakie postulaty programowe i ideologiczne realizuje) i przez kogo.

Cechą współczesnego państwa jest jego suwerenność. Mamy z nią do czynienia wtedy, gdy wspólnota tworząca państwo może samodzielnie decydować o swoich losach, w sposób niezależny i bez nacisków podmiotów trzecich. Współcześnie bardzo aktualnym i ważkim do rozstrzygnięcia pozostaje dylemat dotyczący suwerennego samoograniczenia suwerenności, a więc w sposób wolny, nieskrepowany wolą większości, przeniesienia części kompetencji władczych na podmioty o charakterze pozapaństwowym albo ponadpaństwowym. Przykładem w pewien sposób ograniczającym pierwotne kompetencje państwa na rzecz podmiotów o charakterze międzynarodowym może być Unia Europejska. Nieco inny wymiar, ale również w pewnym sensie osłabiający zakres władztwa państwa niesie za sobą radykalnie postępująca globalizacja. Zjawisko, w ramach którego różnego rodzaju podmioty o globalnym zasięgu działania, wykorzystując swoją pozycję potrafią wymóc na państwach określone działania na gruncie prawnym. Skoro państwo przestaje mieć wyłączność na obowiązujące prawo, jego suwerenność przestaje być zupełna.

1.3. Aparat i organy państwowe

Państwo wraz ze swoim rozwojem stopniowo instytucjonalizuje się. Kształtuje się aparat państwa, wyodrębniają się w nim organy sprawujące władzę. Organy władzy państwowej nabywają poszczególne kompetencje w ramach władzy ustawodawczej, wykonawczej czy sądowniczej. Organem państwa będzie więc podmiot wyposażony na podstawie prawa w kompetencje do działania w imieniu i na rzecz państwa. Kompetencje organu to nie tylko możliwość stosowania prawnie określonych środków działania, ale również obowiązek działania organu w sytuacjach określonych w przepisach prawa. Organy państwa nie mogą domniemywać kompetencji, ale muszą zawsze działać na podstawie przepisów prawa, które dają im upoważnienie do działania.

W doktrynie spotyka się różnego rodzaju klasyfikacje organów państwowych z uwzględnieniem przykładowych kryteriów:

- ze względu na zakres kompetencji (realizowane funkcje) wyróżniamy organy władzy ustawodawczej, wykonawczej, sądowniczej oraz organy kontroli państwowej i ochrony prawa a także organy samorządu terytorialnego (realizujące niektóre państwowe zadania),
- ze względu na liczbę osób tworzących organ, wyróżniamy organy monokratyczne inaczej jednoosobowe (np. prezydent, minister) lub organy kolegialne inaczej wieloosobowe (Sejm, Rada Ministrów),
- ze względu na zakres terytorialny działania, mamy do czynienia z organami centralnymi, obejmującymi swym działaniem całe państwo (np. Rada Ministrów) lub z organami o terenowym zasięgu działania, na obszarze wyznaczonego terytorium (np. wojewodowie na terenie poszczególnych województw),
- ze względu na czas trwania pełnomocnictwa do działania, a więc organy działające nie dłużej niż uprzednio wyznaczony czas kadencji (np. Sejm wybrany na czteroletnią kadencję) lub organy powołane na czas nieokreślony (np. Główny Inspektor Pracy).

Ogół organów państwa tworzy zorganizowany system stanowiący całość i nazywany jest systemem organów państwowych.

Aparat państwowy definiowany jest jako ogół zorganizowanych podmiotów powołanych do realizacji zadań państwa na całym jego terytorium i wobec wszystkich osób podlegających jego władzy. Struktura tych podmiotów ma charakter hierarchiczny. W szerszym ujęciu aparat państwowy jest utożsamiany z całokształtem organów państw. Zalicza się również do niego wszystkie podmioty, które realizują czynności mające znaczenie dla

funkcjonowania państwa, zarówno w wymiarze ogólnokrajowym, jak i lokalnym (samorządowym). *Sensu largo* aparat państwowy obejmuje organy państwowe i jednostki organizacyjne stanowiące aparat pomocniczy tych organów (np. wójt i urząd gminy, wojewoda i urząd wojewódzki, główny inspektor sanitarny i główny inspektorat sanitarny). Jak również szereg innych podmiotów: przedsiębiorstwa, uczelnie wyższe, szkoły, szpitale, zakłady budżetowe, a także formacje mundurowe realizujących zadania publiczne, wyposażone w kompetencje władcze lub wykonujące czynności techniczne i faktyczne.

Wykonywanie władzy państwowej (*sensu stricto*) to proces podejmowania decyzji i kierowania, zarządzania aparatem państwowym, nazywamy go rządem. Także w przypadku rządu możemy mówić o wąskim i szerszym ujęciu. W ścisłym znaczeniu rządzenie jest domeną rządu. W szerszym znaczeniu rządzenie obejmuje także działania podejmowane przez inne podmioty władzy państwowej tj. prezydenta i parlament. Rządzenie jest sferą działań władczych państwa. Skutkiem rządu jest kształtowanie sytuacji prawnej poszczególnych obywateli i grup społecznych. Rządzenie powinno prowadzić do eliminowania lub przynajmniej minimalizowania konfliktów społecznych, gwarantować ład i porządek społeczny a także budować pozycję państwa w stosunkach międzynarodowych. Rządzenie odbywa się poprzez wydawanie aktów prawodawczych (domena parlamentu), aktów wykonawczych (rozporządzenia, decyzje administracyjne – domena administracji rządowej i samorządowej) oraz orzeczeń sądowych (domena władzy sędziowskiej). Rządzenie wiąże się również z zapewnieniem i wydawaniem środków publicznych.

Warto również zwrócić uwagę na aspekt personalny związany z aparatem państwowym i organami państwa. Jak zostało wspomniane organy mają swoich indywidualnych piastunów – organy monokratyczne albo są sprawowane kolegialnie. Aparat państwowy, szeroko rozumiany tworzą urzędnicy, funkcjonariusze, menagerowie różnych szczebli. Członkowie organów oraz osoby tworzące aparat państwowy „rekrutowani” w różny sposób. Piastuni organów czy też osoby je tworzące pochodzą często z wyborów, a więc na skutek decyzji politycznych podejmowanych bezpośrednio przez suwerena/obywateli (posłowie, radni, sołtysi, ławnicy sądowi). Członkowie aparatu państwowego, uzupełniają i wspomagają działania organów władzy państwowej. Zajmują się wykonawstwem podjętych decyzji o charakterze politycznym. Aparat państwowy tworzy liczniejsza grupa osób niż organy władzy państwowej, rekrutowana jest nie na skutek wyborów politycznych a w inny sposób, np. poprzez konkursy czy następnie wewnętrzne awanse. Z pewnością aparat państwowy (administracja) odgrywa istotną rolę w prawidłowym funkcjonowaniu państwa. Profesjonalizacja i wyspecjalizowanie w poszczególnych dziedzinach z uwagi na coraz bardziej

skomplikowane otoczenie, w tym przede wszystkim otoczenie prawne, przyczyniają się do wzrostu znaczenia aparatu państwowego.

1.4. Koncepcje demokratycznego państwa prawnego

Już Arystoteles stwierdził, że: „Bardziej właściwe jest, aby prawo rządziło, niż jakikolwiek obywatel”. Trudno jednoznacznie stwierdzić, kiedy powstał termin państwo prawa (prawne). Przyjąć można, że była to odpowiedź na absolutyzm, który bardzo często w praktyce spajał w osobie władcy i aparacie władzy zarówno władzę jak i prawo. Absolutystyczna koncepcja państwa zwana (*Polizeistaat*) wraz z upadkiem tej formy rządów zastępowana była koncepcjami, które opierały ustrój na zasadzie rozdziału władzy (państwa) od prawa. Gwarantując prawu swego rodzaju autonomiczny charakter, które powinno w dużym uogólnieniu wiązać rządzących a rządzonym zapewniać szereg wolności i swobód. Taka koncepcja ustrojowa nazywana była państwem (*Rechtsstaat*). Również w Wielkiej Brytanii w XVI pojawiły się postulaty rządów prawa ogółu, społeczeństwa podporządkowanemu prawu (Rule of Law) zamiast rządów prawa boskiego władcy.

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej – stanowi artykuł 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Co oznacza, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym? Jakie warunki muszą być spełniane, aby państwo mogło być uznawane za demokratyczne państwo prawne?

Koncepcja demokratycznego państwa prawnego opiera się na dwóch filarach. Filarze demokracji i prawa. Demokracja oznacza, że wpływ na funkcjonowanie państwa, na ukształtowanie (osobowe) władz publicznych, na podejmowane decyzje mają obywatele. To do obywateli należy prawo rozstrzygania o sprawach państwa albo w sposób bezpośredni w drodze referendum albo poprzez swoich przedstawicieli wybranych w wyborach. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w klarowny sposób formułuje rolę Narodu w sprawowaniu władzy: - art. 4 ust. 1. *Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu* ust 2. *Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.*

W kolejnych przepisach uszczegółowione zostało prawo obywateli do udziału w referendum: - art. 62 ust. 1. *Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.;*

- art. 125 ust. 1. *W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.;*

- art. 170 ust. 1. *Członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować, w drodze referendum, o sprawach dotyczących tej wspólnoty, w tym o odwołaniu pochodzącego z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa.*

Jak również w wyborach:

- art. 62 ust. 1. *Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.;*

- art. 96 ust. 2. *Wybory do Sejmu są powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne oraz odbywają się w głosowaniu tajnym.*

- art. 97 ust. 2. *Wybory do Senatu są powszechne, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym.*

- art. 127 ust. 1. *Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany przez Naród w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym.*

- art. 169 ust. 2. *Wybory do organów stanowiących są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.*

Demokracja powinna przede wszystkim odzwierciedlać wolę większości, ale większość nie powinna być zupełnie głucha na głos tych, którzy pozostają w mniejszości. Państwo demokratyczne uwzględnia zasadę pluralizmu politycznego, a więc w państwie demokratycznym musi być zagwarantowana możliwość swobodnego tworzenia i działania partii politycznych, co również zostało zagwarantowane w polskiej konstytucji:

- art. 11 ust. 1. *Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.*

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wprowadzono równocześnie ograniczenia dotyczące istnienia partii politycznych:

- art. 13 *Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszystów i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.*

Jednym z podstawowych celów partii politycznych jest udział w życiu publicznym poprzez wywieranie metodami demokratycznymi wpływu na kształtowanie polityki państwa lub sprawowanie władzy. Realizacji tego celu służą wybory, w tym - co zostało w sposób szczególnie wyeksponowane w Konstytucji RP, wybory posłów i senatorów, a więc przedstawicieli Narodu:

- art. 100 ust. 1. *Kandydatów na posłów i senatorów mogą zgłaszać partie polityczne oraz wyborcy.*

Państwo prawne, to również państwo w którym prawo jest powszechnie szanowane i przestrzegane, także a może nawet przede wszystkim, przez władze publiczne. Jeśli bowiem ogół społeczeństwa dostrzeżać będzie, że władze publiczne respektują obowiązujące prawo, będzie to przyczyniać się do większego respektu społecznego dla obowiązujących w państwie norm prawnych. Co się tyczy władz publicznych, to dopełnieniem zasady państwa prawnego będzie reguła, że jego organy (szerzej organy władzy publicznej) działają na podstawie i w granicach prawa, która została zapisana w art. 7 Konstytucji RP. Z zasady państwa prawnego wynika również, że państwo prawne musi mieć katalog obowiązujących źródeł prawa. W Polsce został on określony w art. 87 Konstytucji, w którym wskazano, że źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia, jak również - na obszarze działania organów, które je ustanowiły - akty prawa miejscowego. W państwie prawnym konstytucja jest aktem prawnym najwyższej rangi.

Do pozostałych zasad państwa prawnego zaliczyć możemy również: zasadę ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa, a także związaną z nią zasadę pewności prawa, zasadę niedziałania prawa wstecz (zakaz retroakcji, w sposób szczególnie w zakresie prawa karnego i podatkowego), ochronę praw nabytych, zasadę odpowiedniego *vacatio legis* (odpowiedni czas od publikacji ustawy a jej wejściem w życie), zasadę legalizmu (oparcia działalności organów publicznych na ustawie) i związaną z nią zasadę prawidłowej legislacji, a także prawo do sądu – zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej:

- art. 45 ust 1. *Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.*

1.5. Przedmiot i podstawowe problemy badawcze prawoznawstwa

Przedmiotem prawoznawstwa obejmuje naukę o prawie, badania nad prawem a także związki innych zjawisk społecznych z prawem. Prawoznawstwo, jako szeroko rozumiana nauka o prawie lub też wiedza o prawie (*iurisprudencia*) jest dyscypliną bardzo starą, sięgającą czasów starożytnych. Przyjmuje się, że prawoznawstwo było jedną z pierwszych dziedzin nauki, jakie wyodrębniły się w starożytności z filozofii. Ta była wówczas traktowana jako nauka ogólna o człowieku, o świecie, o bycie, o wartościach. Prawoznawstwo było i pozostaje nauką społeczną. Centralnym przedmiotem zainteresowania prawoznawstwa jest prawo, jednak dostrzegany jest równocześnie jego związek z innymi obszarami życia społecznego, a w szczególności z państwem jako organizacją polityczną, a co się z tym wiąże z funkcjonującym w niej systemem władzy, sposobem i zasadami organizacji życia społecznego. Współcześnie zauważyć należy także istotny wpływ uwarunkowań międzynarodowych na prawo wewnątrzpaństwowe. Prawo może podlegać badaniu na różnych płaszczyznach bowiem ma związek z innymi naukami, jak np. socjologia, psychologia, filozofia, politologia czy ekonomia.

Rolą nauk szczegółowych w zakresie prawoznawstwa jest definiowanie, opisywanie, systematyzowanie funkcjonujących w ramach danej gałęzi prawa norm czy instytucji prawnych. Dokonuje się to poprzez odpowiednie stosowanie przepisów prawa, odkodowywanie zawartych w nich norm prawnych (wykładnia prawa) oraz uwzględnianie ich miejsca względem całego systemu prawa (systematyzacja).

W ramach prawoznawstwa wyróżnić możemy następujące (główne) dyscypliny:

- 1) dogmatyka prawa – jej przedmiotem jest prawo obowiązujące w państwie lub w stosunkach międzynarodowych, dogmatyka prawa zajmuje się analizą i systematyzacją prawa obowiązującego i w związku z nią konstruuje pojęcia prawnicze oraz dokonuje wykładni doktrynalnej w taki sposób, by prawo tworzyło system niesprzeczny, aksjologicznie spójny i pozbawiony luk (zupełność kwalifikacyjna); dogmatyka prawa dzieli się na rodzaje wg gałęzi prawa, np. dogmatyka prawa cywilnego, dogmatyka prawa karnego, dogmatyka prawa administracyjnego. Dogmatyka prawa badania opiera na tekstach prawa obowiązującego w ramach danej gałęzi prawa, kluczowym jest więc w tym przypadku aspekt normatywny (językowy);
- 2) teoria prawa (lub teoria państwa i prawa lub ogólna nauka o prawie lub filozofia prawa) – wielość stosowanych zamiennie nazw określających ten obszar nauki wskazuje na to, że

przedmiotem jej zainteresowania są ogólne zagadnienia dotyczące prawa z uwzględnieniem jego ścisłych związków z państwem ale również mających na względzie to, że prawo bardzo nie jest indyferentne na różnego rodzaju koncepcje filozoficzne.

3) historia państwa i prawa – skoncentrowana jest na badaniu prawa i instytucji państwa w określonym kontekście historycznym. Poznanie kontekstu historycznego daje podstawę do dokładniejszego i lepszego zrozumienia współczesnych regulacji. Nauka historii państwa i prawa sięga swym zainteresowaniem nie tylko do porządku prawnego konkretnego państwa, ale czyni to szerzej w ujęciu porównawczym odwołując się do wielu różnych organizmów państwowych czy quasi państwowych. Do gałęzi nauk historyczno-prawnych zaliczane jest również prawo rzymskie, którego wiele instytucji funkcjonuje w niezmienionej lub niewiele zmienionej formie po dzień dzisiejszy.

4) historia doktryn prawnych i politycznych (lub historia myśli politycznoprawnych) – zajmuje się badaniami poszczególnych doktryn i koncepcji politycznoprawnych organizacji państwa i prawa głoszonych w przeszłości.

5) socjologia prawa – to nauka polegająca na badaniu zjawisk i instytucji prawnych przez pryzmat nauki socjologii, z wykorzystaniem metod badawczych stosowanych w tej dyscyplinie nauki. Trudno wyobrazić sobie działanie prawa w oderwaniu od towarzyszących mu zjawisk społecznych czy ukształtowanych społeczeństw w których ma funkcjonować.

6) komparatystyka prawa (lub prawo porównawcze) – polega na badaniu prawa poprzez jego porównywanie, analizie poszczególnych rozwiązań i instytucji funkcjonujących w różnych porządkach prawnych poszczególnych państw. Dostrzeganie podobieństw i różnic powinno służyć tworzeniu rozwiązań jak najlepszych w oparciu o sprawdzone wzory, w ramach poszczególnych gałęzi prawa. Mamy wtedy do czynienia np. z konstytucyjnym prawem porównawczym, administracyjnym prawem porównawczym, cywilnym prawem porównawczym, etc. Należy zauważyć, że konieczność porównywania poszczególnych instytucji prawnych w poszczególnych systemach prawa staje się coraz ważniejsza z uwagi na „kurczący się świat”, globalizację, a co za tym idzie coraz częste funkcjonowanie w wielu porządkach prawnych, które, co prawda, ulegają z czasem uniformizacji.

1.6. Wykładnia językowa, systemowa i funkcjonalna prawa

Wykładnia prawa lub też interpretacja to pojęcie zbieżne, które opisują podejmowane czynności, których celem jest ustalenie właściwego (rzeczywistego) znaczenia norm prawnych. Istnieje kilka definicji wykładni prawa, przykładowo: przez wykładnię prawa rozumiemy

ustalenie znaczenia i zakresu przepisu komunikowanego przez odpowiednie zwroty językowe tegoż przepisu lub też wykładnia prawa to ogół czynności poznawczych zmierzających do ustalenia właściwego sensu przepisów prawnych. Dokonywanie wykładni prawa to nie tylko wydobywanie sensu z wyrażenia, lecz ponadto wybór spośród rozmaitych znaczeń, jakie z tekstu wynikają, tego znaczenia, które jest trafne i miarodajne. Wykładnia powinna odtworzyć te wyobrażenia i pojęcia, które łączył z daną normą jej twórca, zadaniem wykładni jest ustalenie rzeczywistego znaczenia przepisu prawnego.

Nie wszystkie wyrażenia języka prawnego wymagają wykładni. Wymagają jej jedynie te teksty prawne, które budzą wątpliwości. W pozostałych przypadkach, kierujemy się zasadą, że to co jasne i zrozumiałe nie wymaga interpretacji (*clara non sunt interpretanda*), opieramy się na bezpośrednim rozumieniu tekstu.

Wyróżnić możemy kilka podstawowych rodzajów wykładni:

- 1) wykładnia językowa,
- 2) wykładnia systemowa,
- 3) wykładnia funkcjonalna (celowościowa, teleologiczna).

W pierwszej kolejności dokonuje się zawsze **wykładni językowej**, tzn. ustala się znaczenie zwrotów zawartych w przepisie prawnym ze względu na język, w jakim zostały one zapisane. Pierwszeństwo wykładni językowej w procesie ustalania znaczenia normy prawnej akcentuje również praktyka prawnicza. Wykładnia językowa polega na ustaleniu znaczenia interpretowanych przepisów prawnych (zwrotów prawnych) ze względu na dyrektywy języka, w którym zostały one sformułowane.

Dokonując wykładni językowej kierujemy się:

- 1) dyrektywą domniemania języka potocznego w stosunku do uniwersalnego języka prawnego

Nakazuje ona interpretowanym zwrotom prawnym przypisywać takie znaczenie, jakie posiadają one w języku potocznym chyba, że obowiązuje już ustalone specjalne znaczenie na gruncie języka prawnego danego systemu prawa (uniwersalnego języka prawnego). Punktem wyjścia do sformułowania przytoczonej wyżej dyrektywy interpretacyjnej są relacje występujące między językiem prawnym systemu prawa (uniwersalnym językiem prawnym) i językiem potocznym.

- 2) dyrektywą domniemania uniwersalnego języka prawnego w stosunku do języka prawnego danego aktu prawnego

Nakazuje interpretowanemu zwrotowi prawnemu przypisywać, po ewentualnym odrzuceniu znaczenia wynikającego z języka potocznego, takie znaczenie, jakie ma on w uniwersalnym języku prawnym chyba, że w danym akcie prawnym zostało ustalone znaczenie szczególne

tego zwrotu (definicja legalna). Wtedy należy się nim posługiwać niezależnie od tego, jakie znaczenie ma równokształtny zwrot w uniwersalnym języku prawnym. W praktyce więc, jeśli jakiś termin lub zwrot prawny jest definiowany w danym akcie prawnym, to nie należy mu nadawać znaczenia, jakie posiada on w języku potocznym, ale także znaczenia, które wynika z innych równorzędnych aktów prawnych.

Definicje legalne mogą znajdować się zarówno w tekstach ustaw, jak i tekstach aktów wykonawczych czy regulaminów. Ustalone przez prawodawcę znaczenie wiąże organ stosujący prawo tzn. nie może on przyjąć innego znaczenia danego zwrotu (terminu) niż określony w definicji legalnej. Przykładem tego typu definicji są przepisy rozdziału XIV kodeksu karnego, w których ustawowo nadaje się sens znaczeniowy takim terminom jak: „czyn zabroniony”; „mienie społeczne”; „funkcjonariusz publiczny”.

3) dyrektywą tożsamości znaczeniowej

Nakazuje jednakowo interpretować zwroty o identycznym brzmieniu, występujące w tym samym akcie prawnym. Danemu zwrotowi występującemu kilkakrotnie w danym akcie prawnym można jednak przypisać inne znaczenie, jeżeli jest to wyraźnie wskazane w danym przepisie prawa tego aktu prawnego. Sytuację taką należy jednak ocenić negatywnie, bo prowadzi do niejasności przepisów prawnych. Podczas dokonywania wykładni interpretator zakłada istnienie „racjonalnego prawodawcy”. Przyjmuje mianowicie, iż prawodawca tworzy przepisy prawa zgodnie z zasadami techniki prawodawczej i posługuje się w sposób poprawny językiem, w którym napisane są przepisy prawa.

4) dyrektywą kompletności

Określa ona, że należy w taki sposób ustalać znaczenie przepisu prawa, aby żaden z jego elementów (nawet kropka czy przecinek) nie okazał się zbędny. Każdy bowiem z tych elementów coś znaczy. Skoro zakładamy, że normodawca działał w sposób racjonalny, nie można uważać, że jakiś element tekstu prawnego jest zbędny.

Wykładnia językowa jest podstawowym rodzajem wykładni. Jeżeli po dokonaniu wykładni językowej znaczenie przepisów prawnych da się wystarczająco precyzyjnie skonstruować normę prawną, nie należy dokonywać już wykładni systemowej lub funkcjonalnej, które pełnią rolę pomocniczą, uzupełniającą. Pierwszeństwo dokonywania wykładni językowej wyraźnie akcentuje nie tylko doktryna prawnicza. Podkreślił to również Trybunał Konstytucyjny. W wyroku z dnia 28 czerwca 2000 r. (K.25/99) TK uznał, iż: „W państwie prawnym interpretator musi zawsze w pierwszym rzędzie brać pod uwagę językowe znaczenie tekstu prawnego. Jeżeli językowe znaczenie tekstu prawnego jest jasne, wówczas – zgodnie z zasadą *clara non sunt interpretanda* – nie ma potrzeby sięgania po inne, pozajęzykowe metody wykładni. W takim

wypadku wykładnia pozajęzykowa może jedynie dodatkowo potwierdzać, a więc wzmacniać, wyniki wykładni językowej wykładnią systemową lub funkcjonalną. (...) Nie oznacza to jednakże, że granica wykładni, jaką stanowić może językowe znaczenie tekstu, jest granicą bezwzględną. Oznacza to jedynie, że do przekroczenia tej granicy niezbędne jest silne uzasadnienie aksjologiczne, odwołujące się przede wszystkim do wartości konstytucyjnych”.

W przypadku, gdy wykładnia językowa okazuje się niewystarczająca (np. ustalone znaczenie przepisu prawnego nadal budzi wątpliwości) należy przejść do **wykładni systemowej**.

Wyróżniamy następujące dyrektywy wykładni systemowej:

1) dyrektywa niesprzeczności

Interpretator przyjmuje założenie o koniecznej niesprzeczności systemu prawa. Wiąże się z tym przyjęcie dyrektywy niesprzeczności systemu prawa. Wskazuje ona, że należy w taki sposób ustalać znaczenie interpretowanej normy prawnej, aby przy rozstrzygnięciu danej sprawy nie wystąpiła sprzeczność treści między normą skonstruowaną na gruncie przepisów prawa a inną normą prawną należącą do danego systemu prawa.

2) dyrektywa koherencji systemu prawa

Nakazuje nadawać interpretowanej normie prawnej takie znaczenie, aby była ona jak najbardziej zgodna treściowo z zasadą prawa danego systemu prawa. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego taka praktyka interpretacyjna została nazwana wykładnią ustawy w zgodzie z Konstytucją. Należy ją rozumieć jako nakaz wyboru spośród kilku możliwych znaczeń normy ustawowej takiego znaczenia, przy którym dana norma prawna jest treściowo zgodna z zasadami konstytucyjnymi.

W przypadku niewystarczalności wykładni językowej i systemowej można odwołać się do **wykładni funkcjonalnej**. Może ona być stosowana w sytuacji, gdy wobec niemożności precyzyjnego skonstruowania normy prawnej przy pomocy wykładni językowej i systemowej, odwołujemy się pomocniczo do pozaprawnych przesłanek (dyrektyw), które nie mogą jednak eliminować ustaleń dokonanych wcześniej przy pomocy wykładni językowej i systemowej. Wykładnia funkcjonalna pełni rolę pomocniczą i należy jej dokonywać z dużą ostrożnością, skoro dotyczy ona uwzględniania przesłanek wychodzących poza obowiązujący system prawa. Jeżeli mamy kilka językowo możliwych znaczeń interpretowanej normy prawnej i wiemy, jakim systemem wartości kierował się prawodawca przy ustanawianiu aktu prawnego, w którym ta norma jest zawarta to powinniśmy wybrać takie znaczenie interpretowanej normy prawnej, które nie powoduje skutków społecznych naruszających ten system wartości i przy którym miałby on lepsze uzasadnienie aksjologiczne.

Wyróżnia się dwa rodzaje wykładni funkcjonalnej: statyczną i dynamiczną.

Wykładnia statyczna (historyczna) postuluje uzupełniająco (w przypadku niewystarczających ustaleń wykładni językowej i systemowej) uwzględniać wolę prawodawcy traktowaną jako pewien fakt historyczny. Znaczenie „litery prawa obowiązującego” ustalane jest tutaj poprzez zbadanie woli prawodawcy, która mimo dokonujących się przemian społecznych jest niezmienna. W tym celu wykorzystuje się np. stenogramy posiedzeń izb parlamentu lub komisji parlamentarnych, które opracowywały projekt ustawy, uzasadnienia do projektu ustawy, itp.

Podstawowym założeniem wykładni dynamicznej jest natomiast zapewnienie adekwatności prawa do zmieniających się stosunków społecznych. Osiąga się to poprzez uwzględnianie przy konstruowaniu norm prawnych na gruncie przepisów prawa istotnych przemian społecznych, jakie dokonały się od czasu wejścia w życie interpretowanych przepisów oraz zachodzącą dynamikę procesów społecznych. Oczywiście czyni się to w sposób dalece ostrożny, niesprzeczny z ustaleniami wykładni językowej i systemowej.

Podstawą wyodrębnienia dyrektyw wykładni funkcjonalnej są często cele, na które powołuje się interpretator w procesie wykładni prawa. Zwolennicy teorii wykładni statycznej mówią o „celach historycznego normodawcy”, zwolennicy teorii wykładni dynamicznej odwołują się natomiast do „celów samej normy” lub „celów normodawcy”, rozważanych w aktualnych warunkach społecznych. Niezależnie od ujęcia formułowana jest następująca dyrektywa interpretacyjna: interpretowanej normie prawnej należy przypisywać takie znaczenie, aby nie była ona sprzeczna z celami instytucji prawa do której należy. Można również przyjąć dyrektywę interpretacyjną zgodnie z którą: interpretowanej normie prawnej należy nadawać takie znaczenie, aby była ona jak najbardziej zgodna z celami instytucji prawa, której jest częścią.

Inne rodzaje wykładni:

- 4) Prowspółnotowa – w oparciu o treść prawa Unii Europejskiej (wykładnia prowspółnotowa),
- 5) Logiczna – na podstawie zasad logiki, poprzez zastosowanie wnioskowań prawniczych (porównanie),
- 6) Historyczna – na podstawie kontekstu historycznego,
- 7) Porównawcza – na podstawie porównania podobnych przepisów z innych krajów.

Ze względu na uzyskany na podstawie różnych wykładni efekt, wyróżniamy wykładnię:

- 1) Literalną (dosłowną) – zakres zastosowania przepisu będzie taki sam jak w przypadku użycia wykładni językowej, rozumienie przepisu w sposób dosłowny,
- 2) Rozszerzającą – wybrane zostanie szersze znaczenie przepisu niż w przypadku zastosowania wykładni językowej,

3) Zawężającą – wybrane zostanie węższe znaczenie przepisu niż w przypadku zastosowania wykładni językowej.

Ze względu na podmiot dokonujący wykładni, możemy mówić o interpretacji:

1) Autentycznej – dokonywanej przez prawodawcę. Wykładnia autentyczna to ustalone znaczenie interpretowanych przepisów przez organ, który te przepisy wydał. Uzasadnieniem znaczenia takiej wykładni jest wnioskowanie *a maiori ad minus*: kto jest upoważniony do tworzenia prawa, ten tym bardziej jest upoważniony do jego interpretacji (Do tego należy interpretacja ustaw, kto je stanowi - *Cuius est condere eius est interpretari*).

2) Legalna – prowadzona przez organ upoważniony przez prawodawcę, kiedyś (do wejścia w życie Konstytucji z 1997 r.) uprawnienia takie posiadał Trybunał Konstytucyjny.

3) Operatywna (sądowa) – przez organ stosujący prawo (np. sądy). Wykładni wiążącej w danej sprawie dokonują natomiast sądy stosujące prawo w pierwszej instancji, następnie sąd odwoławczy i Sąd Najwyższy. W pierwszym przypadku jest to wykładnia dokonywana tylko na użytek wydawanego rozstrzygnięcia. Jeżeli orzeczenie się uprawomocni, przyjęte przez dany sąd znaczenie zastosowanego przepisu staje się wiążące dla stron postępowania, ale tylko odnośnie do danej sprawy. Wykładnią dokonywaną przez sąd odwoławczy związany jest sąd I instancji, któremu zwrócono sprawę celem ponownego rozpoznania. Natomiast wszystkie sądy rozstrzygające w danej sprawie są związane wykładnią Sądu Najwyższego.

4) Doktrynalna – przez przedstawicieli nauk prawnych. Wykładnia doktrynalna nie ma mocy wiążącej. Dokonywana jest przez prawników w literaturze, czasopismach naukowych, opiniach prawnych, komentarzach do przepisów. Choć nie ma formalnie mocy wiążącej, może służyć pomocniczo w celu ustalenia znaczenia normy prawnej.